

(klasifikačný) model, v druhej časti ho overuje na literárnom materiáli (vybrané romanety Jakuba Arbesa). Změlíkovu štúdiu vnímam spolu s textami J. Vrajovej a K. Pioreckej ako najzásadnejšie a najprínosnejšie štúdie tejto publikácie.

Reflexia realizmu „o patro výš“ je témou Martina Hrdinu (*Tomáš Garrigue Masaryk v českých diskusích o literárním realismu*; s. 183 – 203). Autor monografie *Realismus v české literatuře 19. století. Pohledy současníků, historické interpretace a badatelské perspektivy* (aktuálne v tlači) sa rozhodol pre analýzu Masarykových názorov na tento literárny smer s dôrazom na estetické súvislosti (pravdivostný rozmer umenia, požiadavka výraznej myšlienky zakladajúcej umelecké dielo a i.). Hrdina koriguje viacero starších náhľadov na Masarykov pohľad a ukazuje, že jeho modifikácia uvažovania o realizme v dobovom kontexte spočívala skôr v tom, že odmietol idealizujúce fólie v prípade textov, ktoré si robili nárok na označenie „realistické“. Za zásadný postoj Masaryka k otázke realizmu označil autor požiadavku, aby spisovateľ vytváral literárne reprezentácie zodpovedajúce skutočnosti lepšie, než bolo v tom čase v českej realistickej literatúre obvyklé.

Ponúknuté štúdie predstavujú vzorku potenciálnych problémov a tém, ktoré je nevyhnutné reflektovať, ak chce česká bohemistika pristúpiť k revidovaniu modelu českého realizmu. Potvrďuje, že základom je dôsledná materiálová práca, odtážaná od starších výkladov, resp. tieto kriticky, analýzou podložené, prehodnocujú. Do akej miery ostanú tieto výstupy osihotené a či sa podarí vo výskume postúpiť ďalej, ukáže čas.

Jana Pácalová

Mgr. Jana Pácalová, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: pacalovakorekt@gmail.com

SABATOS, Charles D.: MEDZI MÝTOM A HISTÓRIOU: OBRAZ TURKA V STREDOEURÓPSKEJ LITERATÚRE (Mit ve Tarih Arasinda: Orta Avrupa Edebiyat Tarihinde Türk Imgesi, angl. originál: Between Myth and History: The Image of the Turks in Central European Literature). Istanbul : Bilge Kültür Sanat, 2014. 256 s.

Autor monografie, Charles D. Sabatos (1971) získal doktorát v odbore porovnávacej literatúry so zameraním na literatúry strednej Európy na univerzite v Michigane. V súčasnosti pôsobí ako vysokoškolský pedagóg na katedre anglickej literatúry a komparatistiky na Yeditepe univerzite v Istanbuli. Pravidelne publikuje v českých a slovenských odborných periodikách a zborníkoch. V priebehu niekoľkoročnej prípravy monografie absolvoval výskumné pobyty na pracoviskách vo viacerých krajinách, vrátane pobytu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a v Ústave českej literatúry Českej

akadémie vied v Prahe. Jeho kniha z oblasti imagológie pracuje aj s dielami slovenskej literatúry, takže môže zaujať odborníkov na Slovensku z hľadiska literárnej metodológie i dejín slovenskej literatúry. Kniha vyšla po turecky; o vydaní pôvodného rukopisu v angličtine sa rokuje v USA; štvrtá kapitola bola z angličtiny preložená do češtiny.

Cieľom monografie Charlesa Sabatosa je ukázať, ako sa v strednej Európe v literatúre zobrazovala Osmanská ríša, a to od čias bezprostredného historického konfliktu až po súčasnosť. Práca teda zachytáva obdobie takmer pol milénia, v rámci ktorého sa v tomto priestore formovali aj moderné národné identity a národné literatúry. Autor sa preto priebežne zmieňuje o úlohe, ktorú obraz Turka mohol zohrať pri vymedzovaní sa jednotlivých národov voči rôznym impériám, nielen orientálnej a moslimskej Osmanskej ríši. Zatiaľ čo v minulosti obraz Turka slúžil najmä na rozlišovanie medzi bližším a vzdialenejším „iným“, medzi susedom a nepriateľom, v súčasnosti môže vyjadrovať obavu z konfliktu civilizácií. V rámci strednej Európy sa monografia venuje dielam zaradovaným do českej, slovenskej a maďarskej literatúry (zástoj diel maďarskej literatúry je v posledných dvoch kapitolách nižší), pričom odlišná historická skúsenosť neskorších troch národov a štátov vedie aj k rozličnému zobrazovaniu Turka. Postrehy v knihe sa však týkajú nielen stredoeurópskeho priestoru, ale aj formovania predstavy o západnej Európe vďaka kontaktu s Orientom – napr. v úvodnej kapitole autor informuje o kritike tradičnej orientalistickej paradigmy a cituje z práce o islame v Británii, v ktorej sa uvádza podobnosť medzi úlohou Osmanskej ríše pre formovanie britskej (a širšie európskej) histórie a identity a úlohou komunistického bloku pre utváranie západnej predstavy o západe.

Monografia je koncipovaná chronologicky a členená do štyroch kapitol. Premeny v zobrazení Turka syntetizujúco vyjadruje názov kapitol: historický Turek (literatúra v 16. – 18. storočí), metaforický Turek (19. storočie), mýtický Turek (1918 – 1968) a metafikčný Turek (po roku 1968 až do súčasnosti). V prvej kapitole sa v krátkosti približujú historické kroniky a folklór s témou tureckých nájazdov. Detailnejšia analýza je venovaná historickým piesňam, beletrizovaným zápisom z tureckého zajatia (Georgius de Hungaria, Václav Vratislav z Mitrovic, Štefan Pilárik), ale aj iným žánrom (napr. epická pieseň – Mikuláš Zrínsky/Zrínyi). V kapitole o Turkovi ako metafore sú zastúpené diela rôznych žánrov a s rôznou validitou obrazu Turka od rôznych autorov – napríklad Janka Kalinčiaka, Sama Chalupku, Jonáša Záborského, Boženy Němcovej, Jana Nerudu, Móra Jókaiho, Gézu Gárdonyiho a i. Imagológia, postimperálny a postkoloniálny výskum literatúry sú v kombinácii s komparatívnym prístupom príležitosťou umiestniť známe diela do nových kontextov. Svoju úlohu zohráva aj autorská selekcia, ktorá zohľadňuje argumentačnú preukaznosť, ale aj čitateľskú príťažlivosť. Ďalšie dve kapitoly ukazujú výskyt obrazu Turka v dielach v 20. storočí a posun, ku ktorému prichádza. Ide o diela rôznych umeleckých druhov, žánrov, kvalít, z obdobia s rôznou ideológiou i estetikou (napr. v tretej kapitole sú diela Jaroslava Haška, Egona Erwina Kischu, Ľudovíta Janotu, Jozefa Nižnánskeho, Jozefa Horáka, ale aj dráma Jiřího Mahena, opera Jána Cikkeru a film Paľa Bielika *Majster kat*; v štvrtej kapitole je spomenutý Pavel Vilikovský, Lajos Grendel, Ján Balko, Vladimír Neff, Iva Pekárková, Stanislav Komárek a iní). Tento heterogénny materiál je spracovaný enumeratívne, pričom autor diela v tretej kapitole zastrešuje prostredníctvom mýtu v modernej spoloč-

nosti a prostredníctvom R. Barthesovho „konceptu“, vo štvrtej kapitole cez postmoder-
nu a teórie metafikcie v disciplínach, akými sú história a literatúra (L. Hutcheonová).

Sabatosova monografia využíva literárny materiál, ale prístupom smeruje ku kultúr-
nej histórii. Výsledný text vyvážene kombinuje autorský komentár a explikáciu, ukážky
z diel, ako aj referencie alebo citácie sekundárnej literatúry. Okruh sekundárnej literatúry
je široký, ale i rôznorodý, využitý najmä na podporenie argumentácie, v menšej miere na
polemizovanie. Autor sa orientuje v prameňoch z českého a slovenského prostredia, a zá-
roveň má prehľad o najnovšom výskume najmä v angloamerickom priestore, takže jeho
kniha i v tomto ohľade spája kontexty. Pre slovenského čitateľa je zaujímavý okruh auto-
rov i referenčnej literatúry zo Slovenska (najmä vzhľadom na možný fakt či pocit skres-
lenosti výskumu medzi rokmi 1948 a 1989). V kapitolách pokrývajúcich 20. storočie
prichádza pri historickom exkurze pochopiteľne k inému očakávaniu i uspokojeniu z po-
hľadu slovenského čitateľa a čitateľa z turecky alebo anglicky hovoriaceho prostredia.

V jednotlivých kapitolách sa nachádza viacero zaujímavých čiastkových argumen-
tov a postrehov. Napríklad v prvej kapitole je to zmienka o využití tureckého nebezpe-
čenstva pri argumentácii v sporoch medzi katolíkmi a protestantmi, porovnávanie dô-
sledkov tureckej expanzie do juhovýchodnej Európy a arabského vplyvu na Španielsko,
„modelovosť“ vyrovnávania sa s dôsledkami tureckej hrozby a iných imperiálnych úsilí,
rozdielnosť reflektovania tureckého vplyvu na území Maďarska, Čiech a Slovenska
v dôsledku inej historickej skúsenosti, fungovanie tureckého nepriateľa ako prostriedku
na amalgamovanie i oslabenie monarchie, ale aj inšpiratívnosť zápiskov z tureckého
zajatia pre podobný žáner v americkej literatúre v súvislosti s Indiánmi. V pasáži o ces-
tovných denníkoch a zápiskoch zo zajatia sa v tejto kapitole okrem iného uvádzajú aj
zaujímavé okolnosti vzniku prekladov pôvodných diel, v prípade historických piesní
zasa fungovania rôznych jazykových verzií. Pri analýze jednotlivých prác sa pozornosť
venuje napríklad aj otázkam identity v dôsledku dlhoročného kontaktu s inou kultúrou
a jazykom, prípadne v dôsledku náboženskej konverzie. Rovnako autor upozorňuje na
častý motív zmiešaného páru, najmä násilia, dominancie a sexuálnej neviazanosti, ktoré
sa môžu interpretovať aj v duchu rodovo orientovanej analýzy (v nasledujúcej kapitole
zasa na motív otec-dcéra, matka-syn). Ďalší zaujímavý postreh sa týka interpretovania
tureckého vpádu ako Božieho zámeru až vyvolenosti hrdinských obrancov krajiny a vie-
ry (*Obliehanie Szigetü* od M. Zrínskeho, ale aj v prácach Š. Pilárika). Žánrová skladba
sa podrobnejšie neanalyzuje, vzhľadom na dobovú produkciu sa prirodzene najviac po-
zornosti venuje okrem denníkov a zápiskov zo zajatia historickým piesňam. Charles
Sabatos uvádza, že „v stredovýchodnej Európe, na rozdiel od expanzívnych západných
*impérií, nebol obraz Turka diskurzívnym ospravedlnením imperializmu alebo kolonializ-
mu, ale spôsobom uchovania kultúrnej identity, keď bola domovina ohrozená alebo oku-
povaná Osmanmi, a ktorý sa neskôr transformoval na metaforu iných foriem útlaku*“
(s. 32). V závere prvej kapitoly píše: „*Turci zobrazení v historických piesňach, zápis-
koch zo zajatia a iných žánroch však neodrážali faktickú reprezentáciu konfliktu medzi
týmito dvomi kultúrami, ale slúžili ako prostriedok ‚sebautvárania‘ (self-fashioning),
ktorým Česi, Slováci a Maďari mohli potvrdiť svoju kresťanskú, európsku a neskôr ná-
rodnú identitu... v rámci národných kultúr tieto historické záznamy o Turkoch splynuli*

s mýtickými prameňmi ako napríklad v skladbe Siládi a Haďmáži, vytvárajúc stredovýchodoeurópsky ‚pohraničný orientalizmus‘, ktorý vyvrcholil v epickej skladbe Mikuláša Zrinského *Obliehanie Sziget*, kde sa *Osmani menia na obraz Božieho trestu*. V súvislosti s nárastom národného uvedomenia v 19. storočí sa obraz Turka posunul na úroveň metafory, fungujúc ako okamžite rozpoznateľný, takmer podvedomý symbol útlaku v čase, keď *Osmanská ríša už nebola hrozbou, ale niekedy skôr priateľom malých národov pod nadvládou Habsburgovcov*“ (s. 81 – 82).

V druhej kapitole sa autor odvoláva na H. Whitovu *Metahistóriu* v súvislosti s úlohou Herdera pri vytváraní základov národného povedomia. Upozorňuje, že v západoeurópskych kultúrach bol v 19. storočí obraz Turka sprostredkovaný už nie bezprostredným kontaktom, ale na základe teórií a abstrakcie. Medzi slovanskými národmi obraz Turka sprostredkoval pocit spolupatričnosti. V tomto priestore sa v obraze Turka zmiešali „skutočné“ prvky s fabulačnými a satirickými, v dôsledku čoho sa takisto vytvárala abstraktnejšia a niekedy ironická perspektíva regionálnej historickej skúsenosti. Sabatos sa zmieňuje aj o romantickom obraze vznešeného Turka u anglických a ruských romantických autorov a o kontrastnom obraze v maďarskom chápaní, kde Turek fungoval ako „posunutá metafora“ (displaced metaphor) na posilnenie maďarskej národnej identity a získanie nezávislosti od Rakúska. Upozorňuje na premenu historickej situácie po revolúcii 1848 a v sedemdesiatych rokoch 19. storočia, keď o dominanciu na Balkáne zápasilo Rakúsko-Uhorsko, Osmanská ríša i Rusko (a osud slovanských národov na Balkáne znepokojoval aj slovenských spisovateľov), takisto na dôsledky rakúsko-uhorského vyrovnania (ktoré zmenili aj nároky na literárne stvárnenie historických námetov). Komplexnosť procesov v priebehu 19. storočia viedla k tomu, že obraz Turka sa posunul smerom k metaforickej postave vyjadrujúcej cudzí útlak. Rozvoj prozaických žánrov zasa sprostredkoval ironickú perspektívu. V maďarskej literatúre sa objavila ambiguita medzi vradením a vyradovaním tureckej skúsenosti do národnej minulosti, pričom postupne sa do obrazu nepriateľa dostávalo čoraz výraznejšie Rakúsko. Slovenská literatúra sa vyhaňovala voči Rakúsku i Uhorsku. Turecko bolo pre Slovákov, podobne ako pre Čechov, vyjadrením orientálnej iracionality, ktorá kontrastovala so smerovaním oboch národov k modernite (s. 127).

Tretia kapitola sa výraznejšie orientuje na otázku Československa v 20. storočí, v súvislosti s ktorou môžu turecké nájazdy z minulosti fungovať ako konceptualizácia (resp. označenie) nepriateľa, ktorý už nie je hrozbou. Zaujímavým problémom je spojitost medzi Turkami a postojom k židovstvu, tematizovaná najmä v dielach nemecky píšucich autorov židovského pôvodu v Čechách v medzivojnovom období. Autori na Slovensku sa medzi rokmi 1918 a 1968 tureckej hrozbe venovali v rámci historickej prózy. Bolo by zaujímavé skúmať, akým spôsobom moderná literatúra preberá a spracúva námety starších období, tejto téme sa však monografia nevenuje.

V druhej časti tejto kapitoly Charles Sabatos uvádza aj zmienky o Turkovi v iných médiách – v činohre, opere, populárnej piesni i kinematografii. Rôznorodosť zdrojov a rôznu validitu zmienky o Turkovi v kapitole o Československu medzi rokmi 1918 a 1968 autor prekonáva pojmom moderného mýtu. I keď zachovanie chronologického a čiastočne enumeratívneho postupu zabezpečuje systém v explikácii, v druhej polovici knihy (teda v 3. a 4. kapitole) mohol byť použitý iný – synchronný alebo problémový –

prístup (túto potrebu pociťuje asi viac český a slovenský čitateľ, pre tureckého je zaiste zaujímavý autorom zvolený informatívny postup).

Štvrtá kapitola v úvode približuje rok 1968 ako medzník z hľadiska histórie (zmieňuje sa aj o vymenovaní Alexandra Dubčeka za československého veľvyslanca v Turecku v roku 1969) i z hľadiska literárneho vývinu. Odvoláva sa na „historiografickú metafikciu“ (Linda Hutcheonová), ktorá legitimizuje uplatňovanie viacerých „právd“, čo sa v postmodernej literatúre prejavuje aj parodizovaním oficiálnych monolitných modelov, intertextualitou a možnosťami viacnásobnej interpretácie. V kapitole sa opäť uplatňuje multimediálnosť – spomína sa Jára Cimrman Ladislava Smoljaka a Zdeňka Svěráka, film *Sebechlebski hudci* Jozefa Zachara (na základe románu Jozefa Horáka), pieseň *Pijan Vajda* Jaroslava Hutku (interpretovaná Martou Kubišovou), pieseň *Turci idiúúú* (Jaro Filip – Milan Lasica a Július Satinský), ale aj romány málo známeho Jána Balka (ktoré však z hľadiska obrazu Turka zaujímavovo používajú staršie motívy; v závere pasáže venovanej Balkovi je načrtnutá krátka konfrontácia so známymi maďarskými autormi ako bol Mór Jókai a Géza Gárdonyi). Zo slovenských autorov sa pozornosť venuje dielam Pavla Vilikovského (*Večne je zelený... Slovo o Turčínovi*), Pavla Hríza (*Vavrín pre Vavrínca*), Agdu Baviho Paina (*Kost' a koža*), Svetlany Žuchovej (*Yesim*), ale aj Ireny Brežnej (*Die beste aller Welten – Na slepačích kridlach*) a Lajosa Grendela (*Éleslövészet – Ostrá strelba*). V týchto dielach dostáva obraz Turka rôzny priestor; väčšinou však – podobne ako v západnej tradícii – vyjadruje skepsu ohľadne spoľahlivosti historiografie. V kapitole sú tiež zmienky o obraze Turka v dielach, ktoré majú inú poetiku (Alfonz Bednár, Anton Hykisch, ale aj autor fantasy Juraj Červeňák). Uvádza sa tiež esejistické diela (Vladimír Mináč, Milan Kundera) – opäť, je škoda, že v tomto prípade neprišlo k česko-slovenskej konfrontácii (je možné, že autor tak urobí v samostatnej štúdií); medzi esejami je spomenutý text Petra Macsovszkeho *Veď tu nič nie je!*, zo starších prác *Láska na Slovensku* Vladimíra Ferka.

V knihe cielene absentuje záverečná syntéza: namiesto nej Charles Sabatos uvádza niekoľko postrehov k aktuálnym vzťahom stredoeurópskych krajín k Turecku – postoj k vstupu do Európskej únie, stav tureckých štúdií v Čechách a na Slovensku, ohlas Orhana Pamuka, ale aj pomer prekladov medzi literatúrami strednej Európy a tureckou literatúrou. Monografia je zaujímavým čítaním; sprostredkúva impulzy v oblasti metodológie, translatológie, literárnej komparatistiky i národných literárnych dejín. Autor, sám s koreňmi v stredoeurópskom priestore a s multikultúrnou skúsenosťou, poskytuje prostredníctvom dôrazu na obraz Turka svoj výklad kultúrnych a literárnohistorických procesov v strednej Európe, ktorým sa narúša aj monolitnosť dejín národných literatúr.

Dagmar Kročanová

doc. Dagmar Kročanová, PhD.
Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy FF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
SR
e-mail: dagmar.krocanova@gmail.com